

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE "VASILE PÂRVAN"

ELITE MILITARE DIN
SECOLELE II a.Chr. – I p.Chr.
ÎN SPAȚIUL CARPATO-
DUNĂREAN

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT:
C.ș. I DR. SÎRBU VALERIU

DOCTORAND:
BORANGIC VASILE CĂTĂLIN

CUPRINS

CAPITOLUL I. INTRODUCERE ȘI CONTEXTUALIZARE	3
I.a Argument.....	3
I.b Considerații metodologice.....	9
I.c Considerații istoriografice.....	15
I.d.1 Repere geografice.....	17
I.d.2 Repere cronologice.....	24
I.e Istorie evenimentială. Evenimente politico-militare din nordul Peninsulei Balcanice (200 a.Chr.-106 p.Chr.).....	27
CAPITOLUL II. FENOMENUL MILITAR ÎN LUMEA GETO-DACILOR	51
II.a Istoriografia subiectului.....	51
II.b Războiul, între necesitate și profesie.....	55
II.b.1 Mercenari, raiduri și incursiuni militare.....	62
II.b.2 Economia războiului. Geografie economică.....	73
II.c.1 Cetatea – centrul rezidențial.....	96
II.c.2 Megále arché.....	102
II.c.3 De la pământ și lemn, la piatră și cărămidă.....	122
II.c.4 Logistică, resurse și costuri.....	129
II.c.5 Funcția cetății.....	136
II.c.6 Așezarea, cătunul, satul.....	143
II.c.7 Centrul rezidențial.....	149
II.c.8 Turnurile-locuință.....	152
II.c.9 Studiu de caz. Cetatea dacică de la Căpâlna.....	156
II.d Armamentul elitelor.....	172
II.d.1 Istoriografia subiectului.....	173
II.d.2 Armament defensiv.....	180
II.d.2.a Armuri.....	180
II.d.2.a.1 Armuri de zale (<i>lorica hamata</i>).....	182
II.d.2.a.2 Armuri de solzi (<i>lorica squamata</i>).....	188
II.d.2.a.3 Armuri lamelare (<i>lorica segmentata</i>).....	194
II.d.2.b Coifuri.....	196
II.d.2.c Scuturi.....	201
II.d.3 Armament ofensiv.....	206
II.d.3.a Spade.....	206
II.d.3.b Spada de tip <i>celtic</i>	207
II.d.3.c Spade scurte.....	212
II.d.4 Săbii.....	213
II.d.4.a <i>Falx dacica</i>	214
II.d.5 Pumnale.....	217
II.d.5.a Pumnale curbe de tip <i>sica</i>	217
II.d.5.b Pumnale curbe.....	221
II.d.5.c Pumnale drepte.....	222
II.d.6 Cuțite.....	223
II.d.6 Lânci și sulițe.....	223
II.d.7 Arcul cu săgeți. Baliste.....	226
II.d.8 Cosoare și topoare.....	230
II.d.9 Piese de echipament militar și harnașament.....	233
II.d.9.a Paftale de centură, verigi și cataramă.....	233
II.d.10.a Pinteni.....	235
II.d.10.b Zăbale.....	237
II.e Reprezentări iconografice ale armelor.....	238
CAPITOLUL III. RĂZBOINICI ȘI SOCIETATE	243
III.a.1 Statutul războinicului. Societate, ierarhie, imaginar.....	243
III.a.2 Istoriografia subiectului.....	244
III.a.3 Statutul războinicului.....	248
III.a.4 Aur și tezaur. Metalele prețioase și semnificațiile lor ideologice.....	253
III.a.5 Teme iconografice.....	259
III.a.5.a Eroul.....	259
III.a.5.b Bestiarul.....	261
III.a.6 Arme decorate.....	272
III.b Identități etno-culturale. Traci, geto-daci, geți, daci.....	277
III.b.1 Tracii.....	277
III.b.2 Geto-daci.....	280
III.b.3 Geții (<i>Getae; Gētai</i>).....	284
III.b.4 Dacii (<i>daci, daoi</i>).....	288
III.b.5 Fenomenul Padea-Panaghiurski Kolonii.....	293
III.c Regalitatea dacică.....	305
III.c.1 Centrul de putere din Depresiunea Transilvaniei.....	336
III.c.2 Centru și periferie. Mala Kopanya.....	346
III.d Studiu de caz – Războinicii de pe valea Mureșului mijlociu.....	352

CAPITOLUL IV. ELITELE MILITARE	380
IV.a Elitele militare.....	380
IV.b Ideologia militară.....	386
IV.c Ideologia elitei.....	388
IV.d Recrutarea elitelor militare.....	395
IV.e Aristocrația războinică - <i>Tarabostes</i>	405
IV.f Războinici profesioniști - <i>Capillati/Comati</i>	416
IV.g.1 Autoritate și imagine.....	428
IV.g.2. Însemnele puterii și bunuri de prestigiu.....	433
IV.h Studiu de caz – Tarabostele de la Cugir și calul acestuia.....	440
CAPITOLUL V. RĂZBOINICI ȘI ZEI	452
V.a Războiul ca parte a sacralului.....	452
V.b Drumul către zei. Practici funerare ale războinicilor.....	463
V.c Zeul tăcut al războiului.....	494
V.d Moartea Regelui.....	509
VI. CONSIDERAȚII FINALE	525
VII BIBLIOGRAFIE	554
VII.a Abrevieri.....	554
VII.b Izvoare.....	556
VII.c Lucrări speciale, tratate, dicționare, enciclopedii, compendii, repertorii, cataloage.....	557
VII.d Literatură științifică.....	558
VII.e Planșe.....	586

Cuvinte cheie: *elite, războinici, geți, daci, secolele II a.Chr-I p.Chr., regalitate, armament, social, ierarhie, statut, ideologie, mentalitate*

Prezenta lucrare reprezintă însumarea unor cercetări efectuate înainte de debutul stagiului doctoral, începând cu perioada studiilor universitare și de masterat. De-a lungul vremii am sintetizat diferite aspecte care abordează în esență elemente din aceeași sferă istorică, concretizate în câteva cărți și zeci de articole de specialitate.

Argumentul principal al temei îl reprezintă atingerea limitelor arheologiei, principala sursă de informații istorice despre civilizația geto-dacică. Un deceniu de studii asupra diverselor tipuri de armament specifice perioadei dacice, în care am realizat repertorii, tipologii, inventarii, măsurători, replici și reconstituiri ale artefactelor, a avut ca efect redefinirea percepției personale asupra fenomenului militar din spațiul istoric și geografic studiat. A devenit clar că dincolo de arme era omul și conexiunile lui sociale, că dincolo de artefact, arheologia are zone opace, unde investigația istorică trebuie să apeleze la alte discipline pentru a deoala comportamentele individului și ale grupului din care el făcea parte. Sociologia, etologia, antropologia, psihologia sunt o parte din științele auxiliare ale arheologiei, în acest caz, utilizate.

Considerațiile metodologice reprezintă al doilea reper al lucrării, în care expun tipurile de cercetare aplicate pentru identificarea proceselor sociale specifice fenomenului militar, incluzând elitele. Analizele critice asupra surselor literare și exploatarea tuturor elementelor conexe elitelor (armament, fortificații, iconografie, habitat, proprietate, relații, ierarhie, economie, prestigiu, autoritate, fenomen funerar, religie, mentalitate) sunt principalele instrumente folosite pentru a contura cât mai veridic natura, locul, mentalitatea și forța

elitelor militare geto-dacice. Fiecare capitol major este finalizat printr-un studiu de caz, relevant pentru subiectul analizat.

Teza este structurată în șase capitole majore, cărora li se adaugă un capitol tehnic, care conține abrevierile folosite, bibliografia uzitată, precum și documentația grafică, compusă din planșe cu cele mai reprezentative artefacte și hărți care completează informația scrisă.

Capitolul I. Introducere și contextualizare

Primul capitol cuprinde șase sub-capitole (I.a Argument; I.b Considerații metodologice; I.c Considerații istoriografice; I.d.1 Repere geografice; I.d.2 Repere cronologice; I.e Istorie evenimentială. Evenimente politico-militare din nordul Peninsulei Balcanice (200 a.Chr.-106 p.Chr.). Acestea contextualizează și fixează subiectul cercetării în spațiu, timp și prezintă metodologia aplicată reperelor sociale și istorice analizate. Două dintre sub-capitole au ca scop precizarea cadrului geografic și cronologic asupra temei studiate, precizări importante, care nu sunt introduse mecanic, ca supliment, ci din dorința conectării geografiei cu istoria. Sunt discutate nu doar elementele geografice relevante, ci și complicațiile survenite în urma modificărilor administrative moderne.

Cronologic, perioada studiată începe cu peste 100 de ani înainte de coagularea politică a diverselor facțiuni, clanuri și triburi sub Burebista, iar limita cronologică superioară a studiului este începutul secolului II p.Chr. Intervalul este unul deosebit de efervescent din punct de vedere cultural, economic, social, politic și militar, legând în funcție de acești vectori Peninsula Balcanică de spațiul intracarpatic și Pannonia. Secolul al II-lea a.Chr., cu care începe acest studiu, surprinde începutul vizibilității suitei de modificări structurale și de interferențe culturale care a cuprins populațiile barbare de la Dunărea de Jos: traci, celți, daci și geți. Transformările politice și militare ulterioare sunt doar variații sensibile ale structurilor sociale coagulate în perioada domniei lui Burebista. Secolul al II-lea p.Chr., mai exact evenimentele din primul deceniu al secolului, reprezintă încheierea nu doar a civilizației geto-dacice clasice, ci și sfârșitul Regatului Dac, fără ca acest lucru să însemne dispariția elementelor dacice din nou creată Provincie Dacia sau de la periferia acesteia.

Ultimul sub-capitol conține o cronologie a evenimentelor politico-militare din nordul Peninsulei Balcanice petrecute între începutul secolului al II-lea a.Chr. și începutul secolului II p.Chr., precum și unele dintr-un spațiu mai larg, dar care au, într-un fel sau altul, legătură cu arealul geto-dac. Sursele folosite sunt textele antice, literatura de specialitate și materialele epigrafice identificate, analizate critic, completate, acolo unde acest lucru a fost necesar și posibil, cu alte informații.

Capitolul II. Fenomenul militar în lumea geto-dacilor

Capitolul este dedicat fenomenului militar din spațiul nord-dunărean și este structurat pe mai multe sub-capitole (II.a Istoriografia subiectului; II.b Războiul, între necesitate și profesie; II.b.1 Mercenari, raiduri și incursiuni militare; II.b.2 Economia războiului. Geografie economică; II.c.1 Cetatea-centrul rezidențial; II.c.2 *Megále arché*; II.c.3 De la pământ și lemn, la piatră și cărămidă; II.c.4 Logistică, resurse și costuri; II.c.5 Funcția cetății; II.c.6 Așezarea, cătunul, satul; II.c.7 Centrul rezidențial; II.c.8 Turnurile-locuință; II.c.9 Studiu de caz. Cetatea dacică de la Căpâlna; II.d Armamentul elitelor; II.d.1 Istoriografia subiectului; II.d.2 Armament defensiv; II.d.2.a Armuri; II.d.2.a.1 Armuri de zale (*lorica hamata*); II.d.2.a.2 Armuri de solzi (*lorica squamata*); II.d.2.a.3 Armuri lamelare (*lorica segmentata*); II.d.2.b Coifuri; II.d.2.c Scuturi; II.d.3 Armament ofensiv; II.d.3.a Spade; II.d.3.b Spada de tip celtic; II.d.3.c Spade scurte; II.d.4 Săbii; II.d.4.a Falx dacica; II.d.5 Pumnale; II.d.5.a Pumnale curbe de tip sica; II.d.5.b Pumnale curbe; II.d.5.c Pumnale drepte; II.d.6 Cuțite; II.d.6 Lănci și sulite; II.d.7 Arcul cu săgeți. Baliste; II.d.8 Cosoare și topoare; II.d.9 Piese de echipament militar și harnașament; II.d.9.a Paftale de centură, verigi și cataramă; II.d.10.a Pinteni; II.d.10.b Zăbale; II.e Reprezentări iconografice ale armelor).

Primul sub-capitol conține istoriografia subiectului, cu accent pe lucrările de specialitate care dezbate nu doar războaiele locale, ci și cele tangente la elitele militare autohtone. Al doilea sub-capitol conține prezentarea și dezbateră elementelor constitutive ale războiului din perspectiva elitelor militare și care au aceste elite, geto-dacice în acest caz, în centru. Sunt analizate războiul, economia de război, mercenariatul, fortăreața și conceptul de sistem defensiv extins, tehnici de construcție militară, logistica, resursele și costurile clamate de fortificații, funcția cetății, așezările satelit ale acesteia, conceptul de centru rezidențial. Un întreg sub-capitol este dedicat armamentului. Fără a folosi în mod excesiv tipologiile utilizate în istoriografia contemporană, sunt analizate concentrat toate tipurile de arme și echipamente militare cunoscute la ora actuală și asociate elitelor războinice: armuri diverse, coifuri, scuturi, spade, săbii, pumnale, cuțite, lănci, sulite, arcuri, săgeți, topoare, mașini de război, cosoare, paftale și piese de centură, verigi, cataramă, precum și componente ale harnașamentului (zăbale, aplici) sau ale costumului călărețului (pinteni). Sunt trecute în revistă atât documentele arheologice, cât și iconografia locală și romană care conține redări ale armamentului războinicilor daci. Sunt expuse, pe scurt, istoricul unor arme, eficacitatea și eficiența, costurile de producție, dreptul de a le purta, adaptările impuse, importurile, inovațiile, tehnicile de luptă cu unele dintre arme, ideologia exprimată prin acestea,

ornamentarea, frecvența și dispersia pe tipuri, modele comportamentale induse de posesia, afișarea și mânuirea armamentului.

Capitolul este completat de un studiu de caz amplu, având ca subiect cetatea de la Căpâlna, județul Alba, în care sunt discutate, pe lângă fortăreața propriu-zisă, și poziția acesteia în dinamica socio-politică și militară a văii Mureșului Mijlociu.

Capitolul III. Războinici și societate

Capitolul este concentrat pe aprofundarea legăturilor dintre omul de arme și propria lui societate, discutată prin comasarea indicatorilor arheologici specifici perioadei geto-dacice și cei psiho-sociali, discutate fiecare separat, într-o succesiune de sub-capitole (III.a.1 Statutul războinicului. Societate, ierarhie, imaginar; III.a.2 Istoriografia subiectului; III.a.3 Statutul războinicului; III.a.4 Aur și tezaur. Metalele prețioase și semnificațiile lor ideologice; III.a.5 Teme iconografice; III.a.5.a Eroul; III.a.5.b Bestiarul; III.a.6 Arme decorate; III.b Identități etno-culturale. Traci, geto-daci, geți, daci; III.b.1 Tracii; III.b.2 Geto-daci; III.b.3 Geții (*Getae; Gétai*); III.b.4 Dacii (*daci, daoi*); III.b.5 Fenomenul Padea-Panaghiurski Kolonii; III.c Regalitatea dacică; III.c.1 Centrul de putere din Depresiunea Transilvaniei; III.c.2 Centru și periferie. Mala Kopanya; III.d Studiu de caz-Războinicii de pe valea Mureșului mijlociu)

Bunurile materiale, amplasarea rezidenței, riturile și ritualurile (sepulcrale sau nu) practicate și amenajarea funerară, reprezintă doar o parte din elemente care recompun rolul în societate și, implicit, gradul de autoritate deținut de războinicul de elită. Acestea li se adaugă prestigiul omului de arme, exprimat prin afișarea genealogiei, a însemnelor de familie sau grup, a victoriilor și forței deținute, a competențelor personale, a relațiilor cu alte autorități politice, militare și religioase, imaginarul, cromatică vestimentară, calitatea și numărul suitei, accesul și controlul unor resurse. Toate acestea definesc statutul social al războinicului de elită din epoca regatului dac și profilul psihologic al acestuia. O parte esențială a acestui profil este dată de semnificațiile ideologice oferite de metalele prețioase, concept căruia îi este dedicat un sub-capitol. Sunt trecute în revistă problematica aurului și a argintului, tipologia pieselor și sursele de exploatare sau procurare, precum și tezaurizarea pieselor din metal prețios, fie ele podoabe, accesorii sau monedă. Esențiale în economia argumentației au fost considerate iconografia și principalele teme iconografice, din perspectiva exprimării imaginarului și a relaționării acestuia cu elitele războinice, indiferent de materialul de suport pe care se află reprezentările. Principala constatare este că arta locală se înscrie în suita de modificări comportamentale care au cuprins elitele locale și care au avut ca efect democratizarea exprimării concretizată într-o trecere de la exuberanța *getică* la *sobrietatea* dacică.

O importanță aparte o reprezintă complexele identității etno-culturale cu care am operat. Au fost luate în calcul trei principale unități: tracii, geții și dacii, plus o unitate secundară - celții. Referitor la traci, aceștia sunt discutați sub aspectul numitorului comun, dar și al influențelor ulterioare fragmentării blocului etnic. Sunt parcurse rezumativ sursele istorice și bibliografice referitoare la originea acestora, la influențele reciproce cu vecinii lor, în special greci și macedoneni. Tot în acest capitol este inserat un excurs privitor la sintagma modernă *geto-daci*, precum și variațiile ei, identificate în literatura de specialitate.

Derivat din analiza identităților și foarte important prin conținutul complex sub aspect identitar, social, politic și militar este sub-capitolul dedicat multiplelor transformări care au cuprins zona Balcanilor de Nord, unde au fost identificate asocieri de artefacte și practici funerare specifice, fapt explicat prin apariția unei noi identități culturale exprimată prin bunuri materiale, manifestări spirituale și credințe magico-religioase destul de bine individualizate, concentrate convențional în ceea ce a fost numit *grupul /faciesul/ orizontul Padea-Panaghiurski Kolonii*.

Un alt sub-capitol important, prin prisma relațiilor elitelor cu societatea, este cel dedicat autorității regale, principala axă politică a civilizației dacice. Sunt discutate detaliat informațiile onomastice, cronologia diversilor dinastii geto-daci, posibilele relații de succesiune, localizările geografice a regatelor stăpânite și durata domniilor, sunt analizate legăturile poziției politice cu funcția războinică și cu marea preoțime, precum și competențele necesare pentru accesarea la o asemenea demnitate. Este analizată și tentanta ipoteză privitoare la succesiunea dinastică de tip agnatic, aparent foarte probabil folosită și la dacii. În strânsă legătură cu subiectul autorității regale sunt abordate două concepte, respectiv acela de *centru de putere*, și binomul *centru și periferie*. Capitolul de bază este încheiat de un studiu de caz consistent, motivat tot de conceptul de relație *centru-periferie*, însă de această dată zona analizată este apropiată capitalei, respectiv valea Mureșului Mijlociu, sectorul Ocna Mureș- Șibot.

Capitolul IV. Elitele militare

Acest capitol reprezintă nucleul tezei și el fructifică, în bună parte, documentația arheologică, iconografică, literară și teoretică din capitolele precedente, identificate sau avute la dispoziție, de pe care s-a pornit analiza efectivă a segmentului social, respectiv elitele militare propriu-zise. Capitolul este structurat pe opt sub-capitole și încheiat printr-un studiu de caz: IV.a Elitele militare; IV.b Ideologia militară; IV.c Ideologia elitei; IV.d Recrutarea elitelor militare; IV.e Aristocrația războinică – Tarabostes; IV.f Războinici profesioniști - Capillati/Comati; IV.g.1 Autoritate și imagine; IV.g.2. Însemnele puterii și bunuri de prestigiu; IV.h Studiu de caz – Tarabostele de la Cugir și calul acestuia.

Introducerea în subiect se face printr-un sub-capitol teoretic în care sunt reliefate limitele metodelor de interogare și interpretare cu care operează arheologia și, mai ales, implicarea necesară a conceptului *interdisciplinaritate*, consistent clamat și utilizat în mediile științifice cu caracter social contemporane. În acest sub-capitol se pun în discuție principii și paradigme sociologice, care folosesc istoriei secvenței spațiale și temporale cercetate. Ce este elita, pluralitatea elitei, elita războinică, relațiile mimetice dintre elită și societate, atribute specifice elitelor, indicatori ai apartenenței la elite, transformările elitei. Sunt discutate ierarhiile elitei militare, plecând de la general la particular, prin aplicarea cheilor de evoluție socio-profesională și a conceptelor de preeminență și excelență incluse de acestea. Este abordată ideologia militară a elitelor războinice ale geto-dacilor și analizate calitatea și relevanța izvoarelor scrise care oferă date despre comportamentele marțiale din spațiul nord-dunărean, piesele de prestigiu, rezidențele elitei, importurile, structura inventarelor funerare, relația cu sacrul, iconografia specifică, recrutarea, autoritatea și conceptul competiției propriu elitelor militare din Europa protoistorică. Separat, se extrage din general cazul particular al ideologiei elitelor, cu accente pe elemente punctuale specifice: etimologia aristocrației locale (*tarabostes*), semne distinctive (*pileus*, piese de armament, tatuaje, podoabă capilară), rit și ritual funerar. Cercetarea elitelor militare locale a relevat existența nu a uneia, ci a două astfel de categorii sociale care, chiar dacă se subsumează funcției războinice, sunt diferite fundamental: aristocrația războinică, testamentara ancestrală a funcției marțiale, și al doilea etaj militar, războinicii de profesie. Capitolul este încheiat cu un alt studiu de caz centrat pe mormântul tumular al unui războinic de elită.

Capitolul V. Războinici și zei

Acesta este ultimul capitol de analiză istorică și conține subiecte din sfera spiritualității conexe fenomenului militar din spațiul nord-dunărean. Conceptul este structurat pe patru sub-capitole (V.a Războiul ca parte a sacrului; V.b Drumul către zei. Practici funerare ale războinicilor; V.c Zeul tăcut al războiului; V.d Moartea Regelui) ce vizează elemente considerate vitale pentru mentalitatea și spiritualitatea elitelor militare în discuție, precum relația dintre război și sfera sacrului. Un capitol dezbate practicile funerare ale elitelor militare, principala sursă de informare, având ca principiu faptul că tot ceea ce regăsim în obiceiurile funerare ale unei culturi sau societăți reflectă credințele acesteia, exprimate prin procedeele de tratare a cadavrelor (incinerație, inhumăție, părăsire, expunere, ascundere), dar mai ales prin riturile și ritualurile practicate cu ocazia morții unui membru al comunității. Sunt discutate obiectele înmormântate o dată cu defunctul, ofrandele, piese care pot devoala sexul, vârsta, profesia sau preocupările, locul în ierarhie, statutul și alte detalii

legate de viața, sau măcar de ultimele momente din existența celui înmormântat. Divinitățile războiului sunt analizate având ca pretext al analizei identificarea unei zeități a războiului la geto-daci. Ultimul sub-capitol dezbate ideea de auto-sacrificiu și relația acestui gest fundamental cu poziția de autoritate supremă. Tema conține în special interpretări în registrul religios, psihologic, militar și social al gestului suicidal al regelui Decebal.

VI. Considerații finale

Ultimul capitol al tezei este dedicat concluziilor emenate din întregul eșafodaj teoretic și faptic expus în capitolele precedente. Astfel, se poate spune că istoria a consemnat și probat, prin textele și artefactele păstrate, certitudinea existenței elitelor geto-dacice, aliniind în acest fel societatea dacică nu doar la sinonimele ei contemporane, ci și la teoriile sociologice dezvoltate în ultimul secol. Importanța acestor războinici reiese mai accentuat din suma de elemente materiale, sesizabile arheologic, care s-au păstrat (cetăți, arme, morminte) și din corolarul potrivit căruia toate entitățile politice – orașe-stat, regate, imperii – au la bază astfel de grupuri înarmate, aspect care le-a transformat în elite.

Principala sursă de informare asupra statutului elitelor este studiul monumentelor funerare, care aveau menirea de a permanentiza poziția în societate a decedatului, stabilitatea sistemului social și spiritual existent și puterea comunității. La fel de importante erau genealogia, statutul și poziția ierarhică, acțiunile sociale întreprinse (daruri, recompense, acțiuni punitive etc.), proprietățile (averea, cetatea), armamentul, practicarea unor rituri și ritualuri specifice, charisma, calitățile fizice și psihice, competențele, relația cu alte surse de autoritate (religioase, politice sau militare), accesul la resurse, monedă și produse, atât locale, cât și din import. Foarte important, legitimarea elitelor s-a făcut prin apelul la sacru, prin transferul către o instanță transcendentă a responsabilității violenței. Prezența templelor în/ sau alături de cetăți, în special a celor cu caracter predominant militar, sugerează instituționalizarea unui anume tip de violență marțială, fapt ce a fracturat elitele militare dacice în două componente fundamentale: aristocrația războinică și războinicii de meserie, fiecare cu un rol și o dinamică bine conturate și precizate.

Dincolo de fragilitatea surselor istorice, de imprecizia altora, de amprenta personală pusă pe interpretarea vestigiilor istorice și arheologice, răzbat la suprafață ecouri ale universului social dacic, creator, până la urmă, nu doar de artefacte, ci și de diversitate, de fapte și evenimente, de eroi, de mituri. Adică exact acele elemente care definesc o civilizație în întregul ei. Faptul că această recompunere are nuanțe militare/cazone nu este altceva decât dovada că dacii s-au încadrat în normele Antichității.

Bibliografie selectivă

- Alexandrescu, D. Alexandrina, *La nécropole gète de Zimnicea*, Dacia, N.S., XXIV, 1980, p. 19-126.
- Avram, Alexandru, *Gedanken über den thrakisch-geto-dakischen Adel*, Studii Clasice, XXVI, 1989, p. 11-25.
- Babeș, Mircea, *Problèmes de la chronologie de la culture gèto-dace à la lumière des fouilles de Cîrlomănești*, Dacia, XIX, 1975, p. 125-139.
- Bărbulescu, Mihai, *Noi și antichitatea clasică, în Daci și romani. 1900 de ani de la integrarea Daciei în Imperiul roman*, Timișoara, 2006, p. 20-31.
- Bodor, Andrei, *Structura societății geto-dacice*, Studii dacice, 1981, p. 7-22.
- Borangic, Cătălin, *Valoarea ipotetică a echipamentului unui senior al războiului din lumea dacică*, BCȘS, 20, 2014, p. 39-70.
- Ceuca, Traian, *Studiu asupra osemintelor de animale din mormîntul princiar de la Cugir*, Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza, S.N., secțiunea II, Supliment, seria Biologie, 1986, p. 125-128, pl. A-E.
- Clausewitz, Carl von, *Despre război*, Editura Antet, București, 2006.
- Coman, Mihai, *Introducere în antropologia culturală. Mitul și ritul*, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Crișan, Ion Horațiu, *Spiritualitatea geto-dacilor*, Editura Albatros, București, 1986.
- Daicoviciu, Hadrian, *Dacii*, Editura Științifică, București, 1965.
- Hristo, M. Danov, *Tracia antică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
- Dobesch, Gerhard, *Zur Chronologie des Dakerkönigs Burebista*, în H. Heftner, K. Tomaschitz, G. Dobesch (eds.) *Ausgewählte Schriften*, Bd. 2, Köln, Weimar, Wien, 2001, p. 781-811.
- Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase. De la Guatama Buddha pînă la triumful creștinismului*, vol. II, Editura Științifică, București, 1991.
- Ferencz, Iosif Vasile, *Celții pe Mureșul mijlociu*, Bibliotheca Brukenthal, XVI, Sibiu, 2007.
- Florea, Gelu, *The „Public Image” of the Dacian Aristocracy*, în G. Florea (coord.) *Studia Universitatis „Babes-Bolyai”. Series Historia, Special Issue Focusing on Iron Age Elites*, vol. 51, 1, 2006, p. 1-11.
- Furtună, Dorian, *Homo Agressivus. De ce nu se opresc războaiele și violența*, Editura Lexon-Prim, Chișinău, 2015.
- Glodariu, Ioan, *Decebal în ajunul confruntărilor armate cu Traian, Istros*, X, 2000, p. 289-294.
- Glodariu, Ioan, Iaroslavschi, Eugen, *Civilizația fierului la daci (sec. II î.e.n.-I e.n.)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.
- Griffith, T. Guy, *The mercenaries of the hellenistic world*, Groningen, 1968.
- Ota, Radu, *Burebista și războiul civil de la Roma (49-45 a.Chr.). Considerații asupra relațiilor politice cu Cnaeus Pompeius*, Terra Sebus, 3, 2011, p. 153-169.
- Petre, Zoe, *Practica nemuririi. O lectură critică a izvoarelor grecești referitoare la geți*, Polirom, Iași, 2004.
- Pupeză, Paul, *Veacul întunecat al Daciei. Arheologie și istorie în spațiul carpato-danubian de la sfârșitul secolului III a.Chr. pînă la începutul secolului I a. Chr.*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012.
- Rustoiu, Aurel, *Războinici și artizani de prestigiu în Dacia Preromană*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2002.
- Sîrbu, Valeriu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor. Pornind de la descoperiri arheologice din Câmpia Brăilei*, Editura Porto-Franco, Galați, 1993.
- Sîrbu, Valeriu, *Elitele geților dintre Carpați și Balcani (sec. IV-II a.Chr): „prinții de aur și argint”*, Istros, XIII, 2006, p. 41-70.
- Sîrbu, Valeriu, Borangic, Cătălin, *Pumnalul sica în nordul Dunării (~200 a. Chr. - 106 p. Chr.). Semiotica marțială a puterii*, Editura Istros, Brăila, 2016.
- Sîrbu, Valeriu, Florea, Gelu, *Imaginar și imagine în Dacia Preromană*, Editura Istros, Brăila, 1997.
- Spănu, Daniel, *Tezaurile dacice. Creația în metale prețioase din Dacia Preromană*, Editura Simetria, București, 2012.
- Stojić, Milorad, *Veliki Vetren*, Arheološki Institut, 38, 2003.
- Torbov, Nartsis, Anastassov, Jordan, *Le groupe „Padea-Panagjurski Kolonii”: réexamen des ensembles funéraires des IIe et Ier s. av. J.-C. du nord-ouest de la Bulgarie*, The Iron Gates, 2008, p. 95-107.
- Vulpe, Radu, *La priorité des agnats dans la transmission de la royauté chez les traces, les daces et leurs voisins*, Studia Thracologica, 1976, p. 15-21.
- Woźniak, Zenon, *Wschodnie pogranicze kultury Lateńskiej*, Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Kultury Materialnej, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 1974.
- Zirra, Vlad, *Les problèmes des Celtes dans l'espace du Bas-Danube*, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 175-182.
- Zirra, Vintilă Vlad, Spănu Daniel, *Observații asupra tezaurilor de argint din Latène-ul târziu*, SCIVA, tom. 43, 1992, nr. 4, p. 401-423.
- Zugravu, Nelu, *Arheologia identității etnice*, în Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, s.n., LVI-LVIII, 2010-2012, p. 61-71.